

Komponists Jēkabs Graubiņš iegājis vēsturē kā šī laikposma pats spilgtākais mūzikas kritiķis un publicists. Visupirms – ar savas darbības lielo intensitāti. Laikrakstam *Brīvā Zeme*, kuras mūzikas recenzents Graubiņš bijis jau kopš 1936. gada, pārtopot 1940. gada augustā par LK(b)P CK izdevumu *Brīvais Zemnieks*, viņš darbību tajā turpina, un mūzikai atvēlētais plašais apjoms gandrīz nemaz nesamazinās, piesaistot mūzikas aprakstīšanai arī citus autorus. Taču vēl redzamāks Jēkabs Graubiņš kļuva ar to, ka arī okupācijas un ideoloģiskas manipulēšanas apstākļos saglabāja savus taisnprātīgos, neatkarīgos spriedumus par mākslas un sabiedrības norisēm.

Trīs dienas pirms *Brīvā Zeme* pārtapa par *Brīvo Zemnieku*, avīzē parādījās Graubiņa raksts gandrīz pilnas lapas apjomā *Soli ar laiku*. Tajā viņš jaunās ideoloģijas deklarētos principus par nāciju tiesībām, patstāvību un uzplaukumu traktē to primārajās, burtiskajās nozīmēs, nevis sovjetiskās prakses īpašajā, bieži liekulīgajā izpratnē. Rezultātā raksta burts it kā saskan ar sovjetisko ideoloģiju, bet gars ir gluži cits un tai svešāds. – Mums jārada laikmeta latviskums, lai neviešas svešais. Jāveido speciāla skola ar mūzikas un vispārējo priekšmetu apvienojumu (un to Graubiņš prasa jau tad, kad mūzikas izglītības reforma vēl bija aiz kalniem). Jāpaplašina mūzikas amatierisms, kori, tautas orķestri. Mūziķiem jāiet tautā, „*tiem jāuzsūc šīs zemes spēks, lai stiprinātos savā nacionālismā, lai ar šo spēka svaigumu un dzīvīgumu piesātinātu savu mākslu un uzvarētu pasauli*”. Šai ziņā, pēc Graubiņa ieskata, ievēribas vērts ir ceļš, ko gājuši Padomju Savienības komponisti. Tie rīko sanāksmes un iztīrā situācijas, „*lai uzstādītu skaidrus mērķus, lai atšķirtu sēnālas no graudiem, lai nelaistu atklātībā mazvērtīgu preci un pasargātu tautas gaumi no bojāšanas. Centrālo vietu šais diskusijās vienmēr ieņem tautas dziļāko slāņu mākslas celšana dienas gaismā un izmantošana modernajā mūzikā. (..) Interese par tautas mūziku jāpaceļ ne tikai skaņražos, bet visos citos mūziķos.*”³⁴¹

Šīs tēzes Jēkabs Graubiņš uzturēja spēkā un detalizēja citos rakstos. Būdam savā laika ievērojamākais mūzikas folkloras speciālists, viņš sava laikraksta rubrikā *Ko nesa radio vilnis* (vai *Pa radio vilni*) vērtēja tautasmūzikas un tās apdaru atskaņojumus ēterā.

Atskaņojumu bijis daudz. 1940. gada novembrī „*apmēram nedēļas laikā tautas dziesmas Radiofonā dziedājuši Vera Fricoviča, Lūcija Valdmane-*

Teihmane, Paula Brīvkalne, Aleksandrs Kortāns, Pauls Sakss, Erna Trauta, Tālis Matīss, Milda Brehmane-Štengele, Jānis Niedra, Roberts Zommers bez tam no skaņu platēm pārraidītas Ādolfa Kaktiņa, Marisa Vētras, Jēka Vitoliņa un Roberta Zommers ieskaņotās tautas dziesmas.” Gandarīts par to, Graubiņš tomēr neslēpj, ka tautasdziesmu apdaru dziedāšanas kultūru solodziedātājos atpaliel no koku skanējuma: „Nepareizi tempi, pat nīnī, kļūdaini teksts, mākslotība, pārspūlētība izteiksmē, vienkārša melodijas un vārdu nezināšana vai sagrozišana – tādas lietas vienmēr jādzird, kad solisti dzied tautasdziesmas.”⁵⁴² Bez jebkāda nacionāla partejiskuma viņš toties uzslavējis jau kopš [19]20. gadu vidus Latvijas mūzikas dzīvē pazīstamo Sergeja Krasnopjorova krievu tautas instrumentu orķestri un kori „Pūkāmī bija noklausīties mandoliņu un balalaiku spēlmaņu atturīgi delikātos priekšnesumos” ar programmu, „kas stāv krietri augstāk par parasto mandolinistu repertuāru”.⁵⁴³ Apstākļos, kad operešu fragmenti bieži skanēja vasaras simfoniskajos koncertos un īpaši šim mūzikas veidam pielāgotos sarīkojumos, Graubiņš pievieno balsi šī pavieglā mūzikas veida kritizētājiem, bet, protams, dara to ar sev raksturīgo tiešumu un kategoriskumu bez pieminētās Jēkaba Poruka intelektuālās tolerances: „Muzikālās vērtības vien par niecīgām, lai operešu dziesmas uz kailas estrādes savu eksistenci varētu attaisnot. Tās tur jūtas kā uz sausuma izmests grundulis.”⁵⁴⁴

Graubiņa nemākslotā domu gaita un tiešā valoda ļauj jo labāk saskatīt, ka diezgan reģota ir bijusi latviešu mūzikas kritikas attieksme pret jaunajām mūzikas parādībām, ko ienesa sava laika redzamākie Krievijas simfonīķi, to adaptācija Latvijā. Vairums kritiķu par šo jauno mūziku izteicās piesardzīgi, jo laikmeta krievu simfonīķi, teiksim, Dmitrijs Šostakovičs, Latvijā tika uzskatīti arī par politiskiem reprezentantiem. Citādi izturējās Graubiņš. Nebūt neciezdams no aizspriedumiem pret kāda komponista izcelsmi vai tautību, viņš plašā rakstā ieinteresēti un labsirdīgi apcer Šostakoviča svītu no baleta *Zelta laikmets*⁵⁴⁵, turpretī šī paša autora Pirmo klavierkoncertu, ko toreiz samērā daudz spēlēja Edgars Tāls, novērtē ar gluži iznīcinošiem vārdiem: „Jespaids no tā (klavierkoncerta – A. K.), it kā autors visu laiku par kaut ko zobotos un nīrgātos, brīžiem labsirdīgāk, brīžiem īsti ļauni un rupji. [...] Tā ir tipiska tā saucamā lietišķā mūzika, kurā nav ne domu, ne jūtu, bet kaut kāda žonglēšana ar skaņām – pēc iespējas tā, kā citi to nedara, – tā, lai runātu pretim normālam skaistuma jēgumam, – tā, lai pēdējo izjokotu un izsmietu.”⁵⁴⁶ Acīmredzot Šostakoviča antiromantiskā groteska, ko gadu desmitus vēlāk mēdza izskaidrot ar mietpilsoniskas vides un banalitātes atmaskošanu, nespēja saskaņoties ar

jaunromantisko estētisko uztveri, kurā visi konflikti un arī groteska galu galā prasīja samierinājumu skaistā pārdzīvojumā.

Viegli saprast, ka arī dažs labs cits latviešu kritiķis izjuta lielākas vai mazākas neērtības Šostakoviča antiromantisma akceptēšanā, taču tikai Graubiņš tik atklāti pauda savu estētisko uzskatu nepakļautību politiska oreola apveltītiem komponistiem. Jau minēta viņa neatkarīgā attieksme pret *pirmās sociālistiskās operas* – Ivana Dzeržinska operas *Klusā Dona* muzikālajām kvalitātēm. Šādi gadījumi sakrājās un ar laiku Graubiņam maksāja viņa muzikālo aktivitāšu sašaurināšanu. Viņu ne tikai neiekļāva Dekādes sagatavošanas oficiālajā komisijā, lai gan viņš bija viens no darbīgākajiem, un laiku pa laikam svītroja viņa dziesmas no koncertu programmām, bet Graubiņš pieredzēja arī savas kritiķa darbības nosodījumu LKP CK un LPSR AP krievvalodīgajā avīzē *Пролетарская правда*. Agrāk pieminētais PSRS Radiokomitejas speciālkorespondents V. Ardamatskis pārmeta, ka netiekot respektēts t. s. Vissavienības preses viedoklis par Šostakoviča mūziku un neesot izpildīts kritikas pamatuzdevums – propagandēt padomju mākslu.⁵⁴⁷ No 1941. gada janvāra Jēkaba Graubiņa publikāciju apjoms stipri saruka, sašaurinājās arī *Brīvā Zemnieka* kopējais mūzikas materiālu klāsts.